

سیاست کیفری جمهوری اسلامی ایران پیرامون قاچاق کالا و علل و تأثیرات این

جرم از منظر امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

سعید شیخ^۱ سهیل ذوالفقاری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۵

چکیده

توسعه و شکوفایی کشور در پرتو امنیت و ثبات اقتصادی رقم می‌خورد. از این‌رو مسئولین و نهادهای ذی‌ربط، قوانین و هنجارهای مختلفی را برای نیل بدین مقصود وضع نموده‌اند. در این میان پدیده قاچاق و به‌ویژه قاچاق کالا، آثار و پیامدهای مخرب و زیان‌باری به‌خصوص در رابطه با امنیت اقتصادی به همراه خواهد داشت. قاچاق کالا ضمن برهم زدن امنیت اجتماعی، اقتصاد جامعه را نیز با اختلال مواجه نموده و مسیر هموار رشد و پویایی کشور را با مانع روبه‌رو می‌سازد. از این‌رو نظام عدالت کیفری به‌عنوان حافظ و نگهبان منافع جامعه به مبارزه با این پدیده شوم برخاسته است؛ اما تدوین نظام کیفری عدالت محور و مبارزه همه‌جانبه با این پدیده، نیازمند شناخت علل، آثار و پیامدهای آن به‌ویژه در رابطه با امنیت اقتصادی جامعه می‌باشد. قاچاق کالا تأثیرات عمده‌ای بر امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور دارد که آثار و پیامدهای ناشی از این امر، ضرورت اتخاذ تمهیدات مناسب و کارآمد برای مقابله با این ناهنجاری را بیش‌ازپیش گوشزد می‌نماید. در این نوشتار کوشش شده تا ضمن بررسی نظام عدالت کیفری کشورمان پیرامون مبارزه با قاچاق کالا، علل این پدیده و تأثیرات آن را بر جامعه و امنیت اقتصادی مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار دهیم.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا، امنیت اقتصادی، نظام عدالت کیفری، گمرک.

دانشجوی دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه قم^۱

دانشجوی دوره^۲ دکترای حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک

مقدمه

پدیده قاچاق، یکی از مشکلات کنونی جامعه بوده که به‌عنوان یکی از مباحث بسیار فراگیر و آسیب‌رسان در سطح جامعه مطرح و از لحاظ بین‌المللی نیز از جایگاه حائز اهمیت برخوردار است. این پدیده تاکنون اثرات شوم و غیرقابل جبرانی بر نظام اقتصادی و اجتماعی کشور گذاشته و برای مبارزه با قاچاق، توان بالایی از نیروی دستگاه‌های مرتبط را با صرف هزینه‌های سنگین به خود اختصاص داده است. البته قاچاق تنها اختصاص به کشور ما ندارد؛ بلکه هم‌اکنون به‌عنوان یک معضل و مشکل بین‌المللی مطرح است و تمامی کشورهای جهان اعم از پیشرفته یا در حال توسعه را به نحوی به خود گرفتار نموده است. از بی‌ارزش‌ترین محصولات مانند بادکنک گرفته تا حیاتی‌ترین مواد غذایی، پوشاک و مواد هسته‌ای مورد قاچاق قرار می‌گیرد که در حال حاضر قاچاق مواد هسته‌ای و مواد مخدر به‌عنوان یکی از عوامل مهم تهدیدکننده امنیت و سلامت جهانی مطرح و گرفتاری‌های زیادی را برای سازمان‌های مبارزه‌کننده با قاچاق در کشور به وجود آورده است.

باین‌حال بحث قاچاق در نظام عدالت کیفری داخلی به دلیل سیاست قضایی منحصر به فرد کشورمان، دارای اهمیت خاصی است. به عقیده کارشناسان اقتصادی، قاچاق می‌تواند در نظم سیاست‌گذاری اقتصادی و اجتماعی اختلال ایجاد نماید و امنیت اقتصادی جامعه را مخدوش و متزلزل ساخته، جامعه را از مسیر عادی خود منحرف و دچار نابسامانی و ضایعات فراوان گرداند. با توجه به دامنه تخریب آن، مبارزه با آن هم یک وظیفه عمومی به شمار می‌رود. از این‌رو مسئولین مربوطه درصدد چاره‌اندیشی و انتخاب روشی مناسب برای مبارزه با این پدیده شوم برآمده‌اند. در این نوشتار کوشش شده تا ضمن بررسی علل قاچاق کالا، سیاست کیفری داخلی را در این زمینه مورد مطالعه قرار داده و آثار این ناهنجاری را به‌ویژه بر امنیت اقتصادی کشور بیان نماییم.

۱- تبیین مفهوم قاچاق کالا

اهل لغت معتقدند واژه "قاچاق"، لغتی ترکی و به معنی بُرده و ربوده می‌باشد و به آنچه ورود آن به کشور یا معامله آن از طرف دولت ممنوع باشد، اطلاق می‌گردد. (دهخدا، ۱۳۱۹: ۱۲۸۳). قاچاق کردن، مصدر مرکب از قاچاقِ ترکی و کردنِ فارسی و به معنای گریزانیدن از گمرک، ادا

نکردن باج، مال التجاره را از راهی غیر مسلوک بردن تا ادای باج و گمرک آن را نکنند، متاعی را پنهانی وارد کشور نمودن و نپرداختن عوارض گمرکی آن به کار می‌رود. (عمید، ۱۳۶۸: ۳۷۴). بعضی دیگر قاچاق شدن را، در رفتن (از سر خدمت و کار)، غیبت کردن (در ساعات کار) و نیز فرار از خدمت، در رفتن، کالایی که حمل و نقل یا خرید و فروش آن منع قانونی دارد و کالایی که خرید و فروش یا ورود و صدور آن در انحصار دولت است معنا نموده‌اند. (مشیری، ۱۳۷۴: ۷۳).

تعاریف مختلفی در تبیین مفهوم قاچاق کالا بیان شده است. برخی معتقدند: «قاچاق عبارت است از کاری برخلاف قانون که پنهانی انجام شود یا متاعی که معامله یا ورود آن به کشور ممنوع است، وارد کشور شود». (معین، ۱۳۸۲: ۲۱۴۰). گروهی دیگر نیز قاچاق را کاری غیرقانونی که پنهانی انجام شود، معنا کرده‌اند. (مشیری، همان منبع: ۹۰).

در قوانین کیفری جمهوری اسلامی ایران، تعریف صریح شفاف از قاچاق وجود ندارد و قانون‌گذار بیشتر به ذکر مصادیق پرداخته و این، خود به دلیل گستردگی مصادیق آن می‌باشد. اما در اصطلاح حقوقی قاچاق، این‌گونه تعریف شده است:

اول) حمل و نقل کالا از نقطه‌ای به نقطه‌ای برخلاف مقررات مربوط به حمل و نقل؛ به طوری که این عمل ناقض ممنوعیت یا محدودیتی باشد که قانوناً مقرر شده است؛

دوم) خرید و فروش یا نگهداری اجناس مذکور فوق؛

سوم) اجناس مذکور در بند اول که مورد فعل قاچاق قرار می‌گیرد. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱: ۵۱۰).

برخی دیگر از صاحب‌نظران معتقدند: «قاچاق یک کلمه ترکی و به معنای گریزانیدن بوده و از مجموع قوانین و مقررات مربوط، چنین استنباط می‌شود که قاچاق عبارت است از فرار دادن مال؛ خواه آن مال مربوط به درآمد دولت بوده یا ورود و خروج، تولید، نقل و انتقال و خرید و فروش آن طبق قوانین مربوط، ممنوع و غیرمجاز گردیده باشد». (جوان، ۱۳۵۱: ۴۳).

گروهی بر این باورند که: «قاچاق عبارت است از وارد یا صادر نمودن متقابلانه کالای موضوع درآمد یا حق دولت یا ارز یا پول رایج کشور یا کالای ممنوعه یا انحصاری یا حمل‌ونقل یا هرگونه اقدامی که ناقض محدودیت یا ممنوعیتی باشد که قانون خاص، آن را به تصریح مقرر داشته یا در حکم آن محسوب نموده است؛ مگر آن که کالای مزبور هنگام ورود یا صدور مجاز و بخشوده بوده یا اقدام ارتكابی بعدی یا حمل‌ونقل آن از شمول ممنوعیت یا محدودیت خاص مقرر قانونی ناظر خارج شده باشد». (احمدی، ۱۳۸۵: ۲۵). همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد به دلیل آن که مقتن تعریف جامع‌ومانی برای قاچاق ذکر نکرده، در تعاریفی که از قاچاق شده است، اختلاف‌نظرهایی وجود دارد.

۲- سیر تاریخی قانون‌گذاری پیرامون قاچاق کالا

تا پیش از شروع اصلاحات گمرکی یعنی حدود سال ۱۲۸۹ هجری خورشیدی، اثری از قانون‌گذاری در خصوص قاچاق در فهرست مجموعه‌های قوانین به چشم نمی‌خورد. باید گفت مسئله قاچاق، فرع بر وجود گمرک است؛ لذا ضروری است به بررسی تاریخچه اجمالی گمرک در سه دوره ایران باستان، پس از اسلام و دوره قاجاریه (پس از مشروطیت) بپردازیم.

۲-۱- گمرک در ایران باستان

باید گفت در این دوران نهادی به نام "گمرک" که مستقیماً مسئول امر صادرات واردات باشد، وجود نداشته؛ بلکه حکومت‌ها عوارضی را به‌عنوان باج و خراج بر کالاهای مردم وضع می‌کردند. در کتب تاریخی تا پیش از حکومت هخامنشیان (۳۳۰-۵۵۹ قبل از میلاد)، اثری که نشان‌دهنده گمرک وصول عوارض حقوق گمرکی باشد، به چشم نمی‌خورد؛ اما منشوری که از کوروش باقی‌مانده و از آزادی بازرگانی ملل سخن می‌گوید، درعین حال نشان‌دهنده این است که دیوان‌هایی در مرزها وجود داشته و عوارضی وصول می‌کرده‌اند. (اجتهادی، ۱۳۷۹: ۳۴).

یکی از عواید دولت اشکانیان، درآمد گمرکی بود. (یکتایی، بی تا: ۷۵). باوجوداینکه در عصر ساسانی، اطلاعاتی در مورد وجود گمرک، حقوق و عوارض گمرکی و نحوه دریافت آن وجود ندارد، لکن مبادلات تجاری بین دولت‌های ایران و روم و تأثیر و تأثر نظام بیزانی بر تجارت ایران، خود

می‌تواند یکی از نشانه‌های وجود گمرک و اخذ حقوق و عوارض گمرکی تلقی گردد؛ چراکه اطلاعاتی وجود دارد که دولت روم از کالاهای وارداتی و صادراتی عوارض دریافت می‌نموده است. (اجتهادی، همان منبع: ۵۶). باوجوداین برخی از مورخان معتقدند که تجارت در این دوره رونق بیشتری داشته و دولت نیز بر امر تجارت نظارت بسیاری داشته است.

۲-۲- گمرک ایران در دوره اسلامی

با ظهور اسلام در ایران در وضع گمرکی تغییرات چندانی روی نداد و الیان منصوب از سوی خلفا، با مثبت ارزیابی نمودن روند اخذ گمرک، بر ادامه آن تأکید می‌ورزیدند. در زمان خلیفه دوم به واسطه توصیه و اشاره‌های ابوموسی اشعری و به دستور خلیفه، شورایی تشکیل و تصمیم گرفته شد از بازرگانانی که به دیار اسلام کالا می‌آوردند، یک‌دهم ارزش کالا را به‌عنوان عوارض تجارت بستانند. (یکتایی، همان منبع: ۶۶).

تحقیقات دیگری نشان می‌دهد که در زمان خلیفه دوم، حقوق گمرکی به سه دسته متفاوت تقسیم و از مردم دریافت می‌شد:

۱- حقوق گمرکی که باید از یهودی‌ها و نصرانی‌ها دریافت می‌گردید، معادل یک‌درهم از بیست درهم بود. (۵ درصد ارزش کالا)؛

۲- حقوق گمرکی که از خود مسلمانان باید دریافت می‌شد، از هر چهل درهم، یک‌درهم بود. (۲/۵ درصد ارزش کالا)؛

۳- اخذ حقوق گمرکی از اعرابی که زیر نظر حکومت اسلامی اداره نمی‌شده‌اند، عبارت بود از هر ده درهم یک‌درهم. (۱۰ درصد ارزش کالا). (اجتهادی، همان منبع: ۷۸).

مأموران گمرک را در آن زمان عاشر می‌خواندند. با توجه به مقررات اسلامی که در این دوره در ایران حاکم بوده، مشخص است که ورود دسته‌ای از کالاها به خاطر حرمت شرعی آن‌ها ممنوع بوده است. اما با توجه به این‌که در ایران آن زمان، غیرمسلمانان نیز زندگی می‌کرده و بعضی از

اقلامی که از نگاه اسلام ممنوع بوده ولی از نظر شریعت آن‌ها مشکلی نداشته است؛ این‌که آیا حکماً در مورد منع خرید و فروش این کالاها اهتمام می‌ورزیدند یا نه، جای تأمل دارد.

در زمان خلفای عباسی و سلسله‌های بعد از آن، میزان حقوق گمرکی افزایش یافته، به گونه‌ای که کالاهای مورد معامله در داخل کشور هم شامل حقوق گمرکی می‌شده است. در زمان سلجوقیان (۴۲۹-۷۰۰ هجری قمری)، بعضی از حکام در بازارها نیز از اجناس و کالاهای وجوهی را دریافت می‌کردند. پس از استیلای مغولان بر ایران (۶۱۶-۷۳۶ هجری قمری)، ابتدا در جاده‌ها محافظانی به نام "قراقچیان" بر سر راه‌ها گماشتند که آنان از کالاهای تجار مقداری برای خان، اخذ گمرکی می‌نمودند. «تتقاون‌ها» عوارض سنگینی را برای کالاهای برقرار و اخذ می‌کردند؛ به گونه‌ای که مورخان معتقدند اثر زیان‌بار حمله دزدان به مال التجاره تجار در این زمان، کمتر از حقوق و عوارض گمرکی بود که آن‌ها دریافت می‌کردند. (اجتهادی، همان منبع: ۶۳). بنابراین قاچاق کالا در این زمان، از آن جهت که می‌توانست سود خوبی را عاید تجار نماید، مدنظر قرار گرفت و آن‌ها سعی می‌کردند کالاهایی را به صورت مخفیانه و قاچاق وارد کشور کنند. دوره پادشاهان صفوی را از حیث پیدایش اولین فعالیت‌های گمرکی به معنای امروزی آن می‌توان بن‌مایه مهم‌ترین دوران پس از اسلام دانست.

نخستین دست‌اندازی‌های خارجی به گمرک ایران نیز در دوران صفویه رخ داد. شاه‌عباس به یاری انگلیسی‌ها، پرتغالیان را از خلیج فارس بیرون راند و در قراردادی با کمپانی هند شرقی (ماده سوم)، نیمی از درآمد گمرکی بندرعباس به آن کمپانی رسید و مهم‌تر این‌که کالاهای انگلیسی از معافیت برخوردار شد.

پس از صفویه، دیگر دولت مرکزی ایران قدرت چندانی نداشت تا زمان نادرشاه که وی برای کاربران حج، تسهیلات گمرکی فراهم نمود. زمان حکومت زندیه به همین منوال ادامه یافت تا نوبت به قاجاریه رسید. جنگ ایران و روس نه فقط بنیاد گمرک که بنیاد اقتصاد و جغرافیای سیاسی کشور را به هم ریخت. در ماده سوم پیمان گلستان، گمرک شمال عملاً در دست روس‌ها قرار گرفت و بازار مصرف ایرانیان را به سوی بازرگانان و کالاهای روسی گشود.

کشورهای دیگر که بی‌لیاقتی دولت‌مردان ایران و ضعف آن‌ها را مشاهده کرده بودند نیز

دست‌به‌کار شده، خواستار کسب امتیازاتی در این زمینه شدند. انگلستان علاوه بر اتباع خود، خواستار معافیت گمرکی برای اتباع هند نیز بود. به‌ناچار فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۲۶۴ هجری قمری، فرمانی صادر کرد که بر اساس آن در همه مرزهای کشور موقع ورود و خروج کالا، پنج درصد عوارض گمرکی دریافت شود.

برای اصلاح وضعیت فلاکت‌بار گمرکات ایران، امیرکبیر در آغاز سلطنت ناصرالدین‌شاه قد علم کرد؛ ولی فرصت عمل بیشتر نیافت. سال‌ها بعد "نظام‌نامه گمرکات ایران" را امین‌السلطان اول (پدر علی‌اصغر خان اتابک) به امضای ناصرالدین‌شاه رساند که به‌وسیله یوسف خان، گمرکچی فارس و کتابچی خان قانون‌نویس تهیه شده بود. در این کتابچه، وظایف گمرک از تسلیم اظهارنامه تا ترخیص کالای گمرکی، پیش‌بینی شده بود. بنابراین این نظام‌نامه، اولین متن مدون درباره گمرک بوده که در آن به قاچاق کالا و نحوه جلوگیری از آن پرداخته شده بود. در سال ۱۳۱۳ در زمان وزارت دارایی علی‌اکبر داور، بی‌نیازی به خدمات کارشناسان خارجی امور گمرک ثابت شده بود؛ لذا به خدمت آن‌ها پایان داده شد و دکتر محمد سجادی به‌عنوان نخستین ایرانی، ریاست تشکیلات تازه گمرکی کشور را در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۱۳ بر عهده گرفت. پس‌از آن، این سازمان به‌عنوان یکی از مؤسسات بزرگ تولید درآمد برای دولت رضاشاه بود تا این‌که در شهریور ۱۳۲۰ با اشغال کشور، گمرک نیز چون دیگر نهادها دگرگون شد. (اجتهادی، همان منبع: ۵۶).

۳-۲- گمرک ایران پس از مشروطیت

با برقراری حکومت مشروطیت (سال ۱۳۲۴ هجری قمری) اولین متن قانون در خصوص قاچاق به تصویب مجلس شورای ملی رسید. پس از به ثمر نشستن مبارزات مشروطه خواهان، به درخواست بازرگانان که قشر عظیمی از مبارزان را تشکیل می‌دادند، توجه ویژه‌ای شد. دولت نیز در راستای ایجاد ضمانت اجرایی برای مقررات و تعرفه‌های گمرکی، خواستار تدوین قوانینی جهت مبارزه با قاچاق بود.

بنابراین می‌توان عوامل موثر در تدوین قوانین مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به‌صورت مختصر به شرح ذیل بیان نمود:

۱- انجام اصلاحات گمرکی، تنظیم تعرفه‌های معمول و معقول گمرکی و لزوم ایجاد ضمانت اجرایی برای آن؛

۲- نارضایتی تجار و بازرگانان موثر در پیروزی جنبش مشروطیت از نحوه برخورد مأموران گمرک و نبودن ضابطه خاص جهت تشخیص موارد قاچاق که در دست تجار قرار داشت؛

۳- در سال ۱۳۱۲ هجری خورشیدی، قانون مجازات مرتکبین قاچاق تصویب گردید که در واقع کامل‌ترین قانون در زمینه جرائم و مجازات انواع قاچاق می‌باشد. این قانون دارای ۵۰ ماده بوده و طی سال‌ها بنا به ضرورت، بازبینی و اصلاح شده است. قوانین جدید از جمله قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴/۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام، بر لازم‌الاجرا بودن آن تأکید ورزیده است. (نوری یوشانلویی، ۱۳۸۴: ۱۱۳).

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، در نهم بهمن‌ماه سال ۱۳۷۳، ماده یک قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ و اصلاحیه مصوب ۱۳۵۳ و تبصره‌های آن با تغییراتی اصلاح گردید.

قوانین مربوط به قاچاق، به‌مرور در طی سالیان با تغییر و تحولاتی روبه‌رو گشت. در زمان جنگ تحمیلی، گمرکات کشوری مخصوصاً گمرکات مرزی با مشکلات زیادی روبه‌رو بودند و پس از جنگ، امور مربوط به گمرک نظام بهتری یافت. یکی از کالاهایی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به حرمت شرعی استعمال آن، ممنوع‌الورود شده و به مجازات واردکنندگان آن اهتمام ورزیده می‌شود، مشروبات الکلی است.

۳- ارکان عمومی تشکیل‌دهنده جرم قاچاق کالا

یکی از اصول پذیرفته‌شده حقوق، "اصل قانونی بودن جرائم و مجازات" است که قاعده "قُبْحِ عِقَابِ بِلَا بَيَانٍ" مبین این مطلب می‌باشد. همچنین مقنن در اصول سی و دوم، سی و ششم، سی و هفتم، یکصدوشصت مشتم و یکصدوشصت ونهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نیز در مواد دو ده قانون مجازات اسلامی، بر این اصل تأکید دارد. بر همین اساس در ارتباط با جرم قاچاق

سیاست کیفری جمهوری اسلامی ایران پیرامون قاچاق کالا و علل و تأثیرات این جرم از منظر امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی -۱۰۳

کالا نیز قوانین متعددی وضع گردیده است که در این مبحث به بررسی فهرست‌وار قوانین مربوطه می‌پردازیم:

۱- قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲/۱۲/۲۹ و اصلاحات بعدی مصوب ۱۳۵۳/۱۲/۲۹ و اصلاح ماده ۱ قانون مزبور مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۹؛

۲- مواد ۲۹، ۳۸ و ۴۳ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۵۰/۳/۳۰ در خصوص قاچاق گمرکی؛

۳- مواد ۳۲، ۴۸، ۲۶۳، ۲۶۶ و ۲۶۸ آیین‌نامه اجرایی قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۵۱/۱/۲۰؛

۴- مواد ۱، ۲ و ۳ قانون تشدید مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و قاچاقچیان مسلح مصوب ۱۳۵۰/۱۱/۲۶؛

۵- تبصره دوم ذیل مواد ۱ و ۲ لایحه قانونی مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر و خلیج فارس مصوب ۱۳۵۸/۵/۴؛

۶- ماده ۱۲ قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۲/۷/۴ در موارد قاچاق گمرکی؛

۷- قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴/۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام.

۱-۳- رکن مادی

رکن مادی، پیکره جرم را تشکیل می‌دهد و همان‌گونه که در قانون آمده است، ممکن است از نوع فعل (عمل مثبت خارجی) یا ترک فعل باشد. بیشتر جرائم به صورت فعل مثبت رخ می‌دهند؛ یعنی شرط تحقق جرم، آن است که یک اقدام خلاف قانون کیفری به عمل آید. (گلدوزیان، ۱۳۹۰: ۸۸).

جرائمی نظیر سرقت، قتل، بیرون بردن کالای تجاری از گمرک بدون اظهار و بدون پرداخت حقوق و عوارض متعلقه، در قالب فعل به وقوع می‌پیوندد و جرائم دیگری از قبیل ندادن غذا به زندانی، عدم معالجه بیمار توسط پزشک یا وجود کالای اظهار نشده ضمن کالای اظهار شده، از مصادیق ترک فعل می‌باشند. (اجتهادی، همان منبع: ۶۹). در برخی از جرائم، مباشر تا رسیدن به مرحله رکن مادی، یک سلسله امور مادی مقدماتی و اجرایی را باید طی نماید تا جرم موردنظر به وقوع بپیوندد. این سلسله امور را می‌توان به شرح ذیل موردبررسی قرارداد:

۱-۱-۳- قصد ارتکاب جرم

در این مرحله، نطفه ارتکاب جرم در دایره ذهنیات و تفکرات مباشر نقش بسته و فاقد هرگونه تجلی خارجی است و خطری متوجه جامعه نیست. بنابراین نظام‌های قضایی در این مرحله که مرحله مجرد قصد ارتکاب جرم است، مسئولیت و مجازاتی متوجه فرد نمی‌دانند؛ مانند این‌که شخص تصمیم بگیرد کالایی را که در داخل گمرک دارد، بدون اظهار و بدون پرداخت حقوق قانونی متعلقه، آن را از گمرک خارج نماید. (اجتهادی، همان منبع: ۳۹). مجرد قصد ارتکاب جرم یا عملیات و اقداماتی که فقط مقدمه جرم بوده و ارتباط مستقیم با وقوع جرم نداشته باشد، حتی شروع به جرم هم نبوده و از این حیث قابل مجازات نیست.

۲-۱-۳- عملیات مقدماتی

این مرحله برخلاف قبل، از دایره تصورات ذهنی خارج و اعمال خارجی در این مرحله ظهور می‌یابد. مقدار عملیات ارتكابی، ابهام‌آمیز بوده و فی‌نفسه نمی‌تواند به‌طور کامل مبین قصد ارتکاب جرم فرد باشد؛ به‌عنوان مثال شخصی چندین تخته فرش نفیس دستباف را داخل وسیله نقلیه قرار داده و به سمت فرودگاه حمل می‌کند. در این صورت، کاملاً معلوم نیست که مرتکب قصد خروج غیرقانونی آن‌ها را از کشور دارد. لذا تا این مرحله هم نمی‌توان مرتکب را قابل تعقیب کیفری و مجازات دانست؛ اگر خود عمل عنوان خاص مجرمانه نداشته باشد. (نور بهاء، ۱۳۸۸: ۷۴).

۳-۱-۳- مرحله شروع به اجرای جرم

در این مرحله مرتکب، عملیات و اقداماتی را انجام می‌دهد که ارتباط مستقیم با وقوع جرم داشته؛ چنانچه به وسیله موانع خارجی که اراده فاعل در آن‌ها مداخلت ندارد، جرم موردنظر به صورت کامل به وقوع نپیوندد، موضوع از مرحله تهیّه مقدمات فراتر رفته است. مانند این‌که مسافر، مبادرت به خروج چمدان حاوی کالای تجاری از گمرک بدون اظهار و بدون پرداختن حقوق متعلقه نماید که در درب خروجی توسط مأمورین گمرک دستگیر شود و کالا به انبار بازگردانده شود. این مقدار امور ارتكابی یعنی قصد ارتكاب جرم قاچاق و حمل چمدان کالای تجاری بدون پرداخت حقوق گمرکی، ارتباط کاملاً مستقیم با وقوع جرم قاچاق دارد که به علت مداخله عامل خارجی - دستگیری مأمورین - موضوع، شروع به جرم قاچاق تشخیص داده می‌شود.

۴-۱-۳- جرم انجام یافته یا جرم تام

هنگامی که متهم اقدامات مجرمانه‌ای خارج از مرحله تهیّه مقدمات ارتكاب جرم انجام دهد و از نظر حقوق جزا کلیه ارکان تشکیل دهنده جرم تحقق یابد، جرم را انجام یافته می‌دانند؛ خواه متهم به نتیجه موردنظر برسد یا خیر. برخی جرائم، مقید به حصول نتیجه است؛ به عنوان مثال در جرم سقط جنین، مادامی که اقدام به خروج حمل از رحم نشود، سقط جنین انجام نشده است، اما در همه موارد، حصول نتیجه موردنظر مجرم لازم نیست. مثلاً هرگونه اقدامی به قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی، اگرچه به خارج کردن آن نینجامد، قاچاق محسوب و کلیه اموالی که برای خارج کردن از کشور در نظر گرفته شده است، مال موضوع قاچاق تلقی و به سود دولت ضبط می‌گردد. بنابراین مستفاد از بند «د» ماده یک قانون مجازات اخلال گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ که یکی از مصادیق قاچاق کالا، اقدام به خارج نمودن میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی را بیان می‌دارد، جرم قاچاق کالا در زمره جرائم مطلق بوده و مقید به حصول نتیجه موردنظر مرتکب نمی‌باشد.

۲-۳- رکن معنوی

رکن معنوی عبارت است از این‌که: «مجرم عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی یا بی‌مبالاتی، مرتکب عملی شود که طبق قانون، ممنوع است یا از انجام عملی که قانون او را مکلف ساخته است،

امتناع کند». (نور بها، همان منبع: ۷۸).

پس برای تحقق رکن معنوی، اولاً مجرم باید از قانونی که برخلاف آن رفتار می‌کند، آگاه باشد؛ ثانیاً عمل مجرمانه را با آزادی اراده و بدون تحمیل یک رکن خارجی انجام دهد؛ ثالثاً دو رکن مادی و معنوی باید هم‌زمان تحقق یابند. باوجوداین در جرم قاچاق کالا، اجتماع ارکان عمومی سه‌گانه (قانونی، مادی و معنوی) و تقارن رکن مادی و معنوی به تحقق جرم قاچاق منجر خواهد شد.

بنابراین همین‌که برای اداره مأمور وصول درآمد دولت یا مرجع رسیدگی‌کننده به جرم قاچاق، محرز گردید که مرتکب آگاهانه جرم مذکور را انجام داده، باید ضمانت اجرای متناسب را بر وی اعمال کند؛ هرچند مرتکب قصد ایراد صدمه به خزانه دولت (سوء نیت خاص) را نداشته باشد.

۴- علل، آثار و انواع قاچاق کالا

در ماده‌واحد قانون اصلاح ماده ۱ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۹، انواع قاچاق کالا چنین بیان شده است: «هر کس در مورد مالی که موضوع درآمد دولت بوده مرتکب قاچاق شود، علاوه بر رد مال و در صورت نبودن عین مال رد بهای آن، حسب مورد با توجه به شرایط و امکانات و دفعات و مراتب جرم، به پرداخت جریمه نقدی تا حداکثر پنج برابر معادل قیمت ریالی مال مورد قاچاق و شلّاق تا ۷۴ ضربه محکوم می‌گردد و در مورد اموال ممنوع‌الورود و ممنوع‌الصدور و کالاهای انحصاری، علاوه بر مجازات فوق به حبس تعزیری تا دو سال محکوم خواهد شد...». (نوری یوشانلوپی، همان منبع: ۴۳). از مجموع مقررات مربوط به قاچاق کالا، می‌توان انواع قاچاق کالا را به شرح ذیل نام برد:

۱- قاچاق اموال موضوع درآمد دولت؛

۲- قاچاق اموال ممنوع‌الورود؛

۳- قاچاق اموال ممنوع‌الصدور؛

۴- قاچاق کالای انحصاری؛

۵- اعمال در حکم قاچاق.

موارد فوق را جداگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم:

۴-۱- قاچاق اموال موضوع درآمد دولت

در فصل پنجم قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲، ماده ۳۴ تحت عنوان "قاچاق گمرکی" چنین مقرر داشته: «به جز در مورد قاچاق اجناس ممنوع‌الورود و ممنوع‌الصدور که مجازات خاصی در این قانون برای آن‌ها وضع شده، نسبت به قاچاق اجناسی که حقوق و عوارض آن‌ها توسط اداره گمرکات در موقع ورود و خروج اخذ وصول می‌شود اعم از این که مقررات قوانین انحصار تجارت خارجی را رعایت نموده باشند یا نه، مقررات فصل اول این قانون مجری خواهد شد».

بنابراین اموال، عایدات یا درآمد دولت، به اموالی اطلاق می‌شود که عوارض و حقوق گمرکی متعلق به آن‌ها در بودجه کلی مملکت به‌عنوان بخشی از منابع مالی دولت پیش‌بینی و مقرر گردیده است و عدم وصول آن‌ها، موجب عدم تأمین آن قسم از بودجه و در نتیجه ایجاد کسری در کل بودجه پیش‌بینی شده خواهد شد. هر ساله طبق جدول قانون تعرفه حقوق گمرکی و بر اساس مقررات عمومی صادرات واردات، عوارض و حقوق گمرکی و سود بازرگانی این قبیل کالاها توسط وزارت بازرگانی (صنعت، معدن و تجارت فعلی) تهیه و پس از تصویب هیئت وزیران، به گمرکات کشور ابلاغ می‌گردد. (آقازاده، ۱۳۸۴: ۳۴).

همچنین به‌موجب ماده ۳۸ همین قانون که در فصل هفتم تحت عنوان "اموال موضوع عایدات دولت که قوانین مخصوصی نسبت به آن‌ها وضع نشده" آمده، مقرر گردیده: «وزارت مالیه مجاز است در مورد اموال موضوع عایدات دولت که قوانین مخصوصی نسبت به آن‌ها وضع نشده لکن در ضمن بودجه کل مملکتی صریحاً منظور و تصویب شده است و مشتقات اموال مذکور

نظاماتی راجع به طرز وصول عایدات و جلوگیری از قاچاق آن بر اساس مقررات موضوعه در این قانون و مقررات موضوعه راجع به سایر اموال موضوع عایدات دولت و اجناس انحصاری وضع و پس از تصویب وزرا به‌موقع اجرا گذارد».

بنابراین قاچاق اموال موضوع درآمد دولت عبارت است از وارد یا صادر نمودن اموال موضوع درآمد دولت بدون رعایت و انجام تشریفات خاص گمرکی یا انجام هر نوع عمل دیگری که به‌موجب قوانین خاص در حکم قاچاق اموال موضوع درآمد محسوب می‌شود. در اصطلاحات گمرکی، قاچاق کالای موضوع درآمد دولت، "قاچاق کالای مجاز" نامیده می‌شود. یعنی قاچاق کالایی که ورود یا صدور آن مجاز بوده و می‌توان آن را با رعایت مقررات مربوط به واردات و صادرات، پرداخت حقوق گمرکی، عوارض و سود بازرگانی مربوطه و انجام تشریفات گمرکی با صدور سند گمرکی وارد یا خارج نمود. مصادیق قاچاق اموال موضوع عایدات دولت تحت عنوان "قاچاق گمرکی" در ماده ۲۹ قانون امور گمرکی آمده است که به توضیح مختصر آن‌ها می‌پردازیم: (بنایی، ۱۳۸۴: ۴۶).

۱-۱-۴- وارد کردن کالا به کشور یا خارج کردن کالا از کشور به ترتیب غیرمجاز؛ مگر آن‌که کالای مزبور در موقع ورود یا صدور، ممنوع یا غیرمجاز یا مجاز مشروط نبوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده باشد

در بسیاری از اعلام‌جرم‌ها از سوی گمرک، این بند مورد استناد قرار می‌گیرد. آنچه از این بند قابل استنباط می‌باشد، این است که ورود یا خروج کالایی که ورود یا خروج آن مجاز است، به ترتیب غیرمجاز صورت گیرد و این ترتیب غیرمجاز عبارت است از این‌که هر آنچه طبق قانون منع گردیده یا منطبق با قانون، قاعده و عرف نباشد. ترتیب غیرمجاز اعم است از راه‌های غیرمجاز یا به عبارتی، هر راه، معبر و مرز ورودی که به‌عنوان گمرک خانه مجاز اعلام نشده باشد یا مخفی نمودن و جاسازی کالا برای دور ماندن از چشم مأمورین گمرک و عدم پرداخت حقوق معینه دولت در مواردی که برای ورود و خروج کالا چنین حقوقی تعیین گردیده است. در این صورت عمل وارد یا صادرکننده، قاچاق اموال موضوع درآمد دولت تلقی و برابر مقررات با وی برخورد می‌گردد. برای آن‌که فردی طبق این بند مرتکب قاچاق شناخته شود، اولاً باید کالایی از کشور خارج یا کالایی به کشور وارد گردد و این واردات و صادرات غیرمجاز صورت گیرد. (میراحمدیان، ۱۳۸۸: ۶۳).

۲-۱-۴- خارج نکردن وسایط نقلیه یا کالایی که به‌عنوان ورود موقت یا ترانزیت خارجی وارد کشور شده باشد به استناد اسناد خلاف واقع مبنی بر خروج وسایط نقلیه و کالا

مرتکب به‌منظور نیل به هدف مجرمانه خود (قاچاق) و اغوای مأمورین با داشتن سوء نیت مقید یا خاص و به‌قصد اضرار، یعنی علم و اطلاع کامل عامل جرم به خسارتی که اعمال ارتكابی او (جعل - قاچاق) موجب خواهد شد، مبادرت به جعل سند گمرکی مبنی بر خروج وسایل نقلیه و کالا از کشور می‌نماید که تاریخ جعلی ممکن است منطبق بر تاریخ تعیین‌شده توسط گمرک در پروانه ورود موقت نباشد.

اگرچه جرم جعل از جرائم عمومی است و فی‌نفسه از لحاظ قانون مجازات اسلامی دارای عناصر تشکیل‌دهنده خاص خود می‌باشد، اما اجتماع آن با خارج نکردن وسیله نقلیه یا کالا، مجتمعاً توسط مقنن جرم واحد قاچاق محسوب شده است.

۳-۱-۴- بیرون بردن کالای تجارتي از گمرک بدون تسلیم اظهارنامه و پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض؛ خواه عمل در حین خروج از گمرک یا بعد از خروج کشف شود. هرگاه خارج کننده غیر از صاحب مال یا نماینده قانونی او باشد، گمرک عین کالا و در صورت نبودن کالا، بهای آن را که از مرتکب گرفته می‌شود پس از دریافت حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض مقرر به صاحب کالا مسترد می‌دارد و مرتکب طبق مقررات کیفری تعقیب خواهد شد

در این مورد برای این که عنوان قاچاق صدق نماید، بیرون بردن کالا از گمرک باید همراه با دو شرط "عدم تسلیم اظهارنامه" و "عدم پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض" باشد.

در حال بیرون بردن کالا از گمرک با داشتن وصف تجارتي (نه مصرف هدیه، سوغات یا شخصی) و بدون تسلیم اظهارنامه و بدون پرداخت حقوق و عوارض، قاچاق محض محسوب شده و

قانون‌گذار به دلیل تجرّی مرتکب، خواه عمل او در حین خروج از گمرک یا بعد از خروج از گمرک کشف شده باشد (جرم تام) فعل ارتكابی را در هر دو حالت جرم اتمام یافته تلقی نموده که به‌نوعی اعمال تشدید مجازات نموده است.

۴-۱-۴- تعویض کالای ترانزیت خارجی یا برداشتن آن

تعویض کالای خارجی یعنی خارج کردن کالا از کشور یا وارد کردن کالا به کشور به ترتیب غیرمجاز و جایگزین نمودن کالای دیگر به‌جای آن؛ چه مشابه باشد چه نباشد که این امر متضمّن دو عمل مجرمانه مستقل "قاچاق وارداتی" و "قاچاق صادراتی" است. لیکن چون دو عمل مجرمانه ارتكابی به استناد بند ۱ ماده ۲۹ قانون امور گمرکی، جرم واحد و خاص قاچاق نامیده شده است، لذا مرتکب به مجازات مقرر در قانون مجازات مرتکبین قاچاق خواهد رسید.

۴-۱-۵- اظهار کردن کالای ممنوع‌الورود یا غیرمجاز تحت عنوان کالای مجاز یا

مجاز مشروط با نام دیگر

در اینجا قانون‌گذار با توجه به اهمیت موضوع، اظهار خلاف واقع را قاچاق تلقی نموده است.

۴-۱-۶- وجود کالای اظهار نشده ضمن کالای اظهار شده به‌استثناء مواردی که

کالای مزبور از نوع مجاز بوده و مأخذ حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض آن، بیشتر از مأخذ حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض کالای اظهار شده نباشد. کالای اظهار نشده ضمن کالای ترانزیتی اعم از این که کالای مزبور مجاز یا مشروط یا ممنوع باشد، مشمول این بند خواهد بود

در این بند یکی از عناصر جرم، ترک فعل یعنی اظهار نکردن می‌باشد. مثلاً جا دادن یک سری لوازم و قطعات کامپیوتری در جعبه تلویزیون که فقط برای اظهارنامه تسلیم کرده است. قانون‌گذار چنانچه سود گمرکی کالای اظهار نشده کمتر یا مساوی با آنچه اظهار شده باشد، مجازات کیفری را منتفی و موضوع را مشمول تخلفات گمرکی دانسته است.

۷-۱-۴- خارج نکردن یا وارد نکردن کالایی که ورود یا صدور قطعی آن ممنوع یا مشروط باشد ظرف مهلت مقرر از کشور یا به کشور، که به عنوان ترانزیت خارجی یا ورود موقت یا کابوتاژ یا خروج موقت یا مرجوعی اظهار شده باشد جز در مواردی که ثابت شود در عدم خروج یا ورود کالا سوء نیتی نبوده است

ترانزیت خارجی جزء تقسیمات واردات محسوب می‌شود و ارتباطی با صادرات اعم از قطعی یا موقت ندارد و از آنجاکه ورود قطعی نیست و فقط از طریق راه‌های ترانزیتی کشور برای وصول به مقصد در کشور خارجی عبور می‌نماید، مشمول پرداخت حقوق گمرکی، سود بازرگانی و عوارض نبوده و منحصرأ در صورت انجام خدمات مربوطه، وجوهی جهت انبارداری، تخلیه یا بارگیری در حین بازرسی‌های گمرکی در گمرک مرز ورود یا خروج، متناسب با نوع هزینه دریافت خواهد شد. به‌طور اختصار ترانزیت خارجی، کالای خارجی است که به‌منظور عبور از خاک ایران از یک نقطه مرزی کشور وارد و از نقطه مرزی دیگر خارج می‌شود. (بنایی، همان منبع: ۴۴).

ورود موقت نیز یک رویت گمرکی است که به‌موجب آن می‌توان کالای خاصی را با معافیت از پرداخت حقوق و عوارض ورودی به‌طور مشروط وارد قلمرو گمرکی نمود. چنین کالایی باید به‌منظور خاصی وارد کشور شود و در طول یک دوره خاص و بدون آن‌که تحت هرگونه تغییری به‌جز استهلاك طبیعی قرار گیرند، برای صدور مجدد در نظر گرفته شوند.

همچنین کابوتاژ عبارت از حمل کالا از یک نقطه مرزی به نقطه دیگر کشور از راه دریا یا مرزهای رودخانه‌ای است. (احمدی، ۱۳۸۴: ۲۸).

کالاهای مرجوعی کالاهایی هستند که باید در مهلت تعیین‌شده، از قلمرو گمرکی خارج شود. نکته قابل‌توجه این است که در تمام موارد مقرر با احراز مراتب یادشده، عنوان قاچاق موکول به این است که ورود یا صدور قطعی آن به کشور یا از کشور ممنوع یا مشروط باشد؛ در غیر این صورت اگر ورود یا صدور کالا مجاز باشد، مورد از شمول این بند خارج است.

۸-۱-۴- واگذاری کالای معاف مندرج در ماده ۳۷ به هر عنوان برخلاف مقررات این

قانون و یا بدون پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض مربوط

۹-۱-۴- اظهار کردن کالای مجاز تحت عنوان کالای مجاز دیگری که حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض آن کمتر است با نام دیگر و با استفاده از اسناد خلاف واقع

در این بند چند عامل باید صورت گیرد تا عنوان "قاچاق" صادق باشد:

الف) اظهار کردن؛

ب) تغییر نام کالای اظهاری به کالای دیگری با حقوق و عوارض کمتر با ذکر تعرفه گمرکی غیر از تعرفه گمرکی کالای موجود در گمرک؛

ج) استفاده از اسناد خلاف واقع و تصریح آن به نوع و خصوصیات کالایی که با کالای موجود در گمرک متفاوت است.

۱۰-۱-۴- بیرون بردن کالا از گمرک با استفاده از شمول معافیت با تسلیم اظهارنامه

خلاف یا اسناد خلاف واقع

همان‌گونه که مشخص است، دو رکن برای صدق عنوان "قاچاق" تحت این بند ضروری است: اولاً باید کالا از محوطه گمرکی خارج شود؛ ثانیاً تسلیم اظهارنامه خلاف نیز صورت گرفته باشد.

۱۱-۱-۴- اظهار خلاف راجع به کمیت و کیفیت کالای صادراتی به نحوی که منجر به

خروج غیرقانونی ارز از کشور گردد

در این بند نحوه اظهاری که منجر به خروج غیرقانونی ارز شده باشد ملاک قانون است. به‌عنوان مثال اگر زعفران درجه یک، درجه سه عنوان شود به‌نحوی که سبب خروج غیرقانونی ارز از کشور گردد، موضوع تحت عنوان بند ۱۱ قرار می‌گیرد.

۲-۴- قاچاق اموال ممنوع‌الورود

کالای ممنوع، کالایی است که صدور یا ورود آن به موجب شرع مقدّس اسلام (به اعتبار خریدوفروش یا مصرف) یا به موجب قانون ممنوع گردد. (احمدی، همان منبع: ۲۸). به عبارت دیگر به کالایی ممنوع‌الورود گویند که حتی با پرداخت وجوه گمرکی، ورود آن به کشور مجاز نباشد.

ماده ۴۰ قانون امور گمرکی در دو بخش، کالای ممنوع‌الورود را توصیف نموده است. در بخش اول در بندهای ۱ و ۲ به‌طور عام و کلی به هر نوع کالایی که به استناد جدول تعرفه یا قوانین خاص، ممنوع‌الورود شناخته شده (مانند اسلحه و مهمات جنگی و شکاری، مواد مخدر، نشریات مخالف شئون مذهبی یا اجتماعی که علاوه بر آن که در ماده ۴۰ قانون یادشده مذکورند، به موجب قوانین خاص دیگری نیز ممنوع‌الورود شناخته شده‌اند) و همچنین کالاهایی که به موجب تصویب نامه‌های متّکی به قانون، غیرمجاز شناخته شده یا بشوند اشاره شده و در بخش دوم در بندهای ۳ تا ۱۲ صرفاً به نوع کالای ممنوع‌الورود مانند بلیت بخت‌آزمایی، صفحه گرامافون و نوار پر شده (تحت شرایطی) اشاره شده است. بنابراین وارد کردن غیرمجاز این قبیل کالاها، قاچاق اموال ممنوع‌الورود نامیده می‌شود. (آقازاده، همان منبع: ۲۵).

با توجه به ماده‌واحد تفسیر قسمت دوم ماده ۴۵ قانون مجازات مرتکبین قاچاق، برای تحقق بزه قاچاق کالای ممنوع‌الورود از طریق نقل‌وانتقال این کالا در کشور، دو شرط لازم است: اولاً نقل‌وانتقال برای کسب یا تجارت باشد و ثانیاً شخصی که کالا را نقل‌وانتقال می‌دهد، عالم به ورود آن به صورت غیرمجاز و ممنوع باشد. همچنین است در مورد شخصی که واسطه در امر معامله و نقل‌وانتقال می‌شود که باید این دو شرط در مورد وی نیز احراز گردد.

با توجه به همان ماده‌واحد در مورد نگهداری کالای ممنوع‌الورود، برای امکان تعقیب مرتکب باید یکی از موارد پیش‌بینی شده در تفسیر قانونی مذکور تحقق یابد. مثلاً محرز شود که مرتکب واسطه نقل‌وانتقال بوده یا خود، آن را مورد معامله و نقل‌وانتقال قرار می‌دهد یا این که با علم و اطلاع از قاچاق و ممنوع‌الورود بودن کالا، آن را مورد کسب و تجارت قرار دهد. بنابراین صرف عمل نگهداری اشیاء ممنوعه، مشمول جرم قاچاق نمی‌گردد.

۳-۴- قاچاق اموال ممنوع الصدور

ماده ۴۵ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲، کالای ممنوع الصدور را چنین تعریف نموده است: «... مقصود از قاچاق اشیاء ممنوع‌الورود یا ممنوع‌الصدور، وارد کردن اشیاء ممنوع‌الورود است به خاک ایران در هر نقطه از مملکت که اشیاء مزبور کشف شود یا خارج کردن اشیاء ممنوع‌الصدور یا تسلیم آن است به متصدی حمل‌ونقل یا هر شخص دیگری برای خارج کردن یا هر نوع اقدام دیگری برای خارج کردن از مملکت».

عمل مرتکب بزه قاچاق کالای ممنوع‌الصدور، همانند قاچاق کالای ممنوع‌الورود صرفاً به صورت انجام فعل مثبت مادی قابل تحقق است. این عمل در جایی است که کالای ممنوعه از کشور خارج شده یا در آستانه خروج از مرز باشد؛ لذا لازم نیست که شخص کالای ممنوع‌الصدور را حتماً از کشور خارج کرده باشد. صورت دیگر، تسلیم کالای ممنوع‌الصدور به متصدی حمل‌ونقل یا هر شخص دیگر برای خارج کردن آن از کشور است.

۴-۴- قاچاق کالای انحصاری

ماده ۲۶ قانون مجازات مرتکبین قاچاق، کالای انحصاری را این چنین تعریف نموده است: «خریدوفروش و نگاهداری اجناس دخانیه و ادوات و اشیایی که به موجب قانون انحصار دخانیات مصوب ۲۶ اسفندماه ۱۳۱۰ و قانون اصلاح مواد ۳ و ۴ آن مصوب ۱۹ آبان ماه ۱۳۱۱ خریدوفروش و تملک آن‌ها انحصار به دولت یافته، قاچاق محسوب و مرتکب به مجازات مقررّه برای مرتکبین قاچاق اموال موضوع عایدات دولت محکوم می‌گردد». با توجه به این ماده، کالای انحصاری را می‌توان چیزی دانست که خریدوفروش و تملک آن منحصر به دولت است. بنابراین چنین کالاهایی اگر بدون داشتن نمایندگی قانونی از طرف دولت، وارد یا صادر شود یا هر اقدام دیگری که خلاف مقررات خاص باشد صورت گیرد، مشمول عنوان قاچاق کالای انحصاری می‌گردد.

۴-۵- اعمال در حکم قاچاق

در پاره‌ای از موارد به لحاظ شدت آثار، عوارض و خطرات اجتماعی یا اقتصادی و...، قانون‌گذار

برخی از اعمال را مورد حکم خاص قاچاق قرار داده؛ هرچند اعمال ارتكبابی دارای ماهیت قضایی غیر از قاچاق بوده و فاقد عناصر اختصاصی جرم قاچاق می‌باشد، ولی آن‌ها را صراحتاً و در ضمن قانون خاص در حکم قاچاق تلقی و مجازات خاصی نسبت به آن‌ها پیش‌بینی نموده یا این‌گونه اعمال را از حیث مجازات، مشمول قانون مجازات مرتکبین قاچاق اعلام داشته است. از قبیل ماده ۴۸ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶/۵/۲۵ که مقرر داشته: «حمل چوب و هیزم و زغال حاصله از درختان جنگلی در تمام نقاط کشور به‌استثنای داخل شهرها بدون تحصیل پروانه حمل از سازمان جنگل بانی ممنوع است و چنانچه مرتکب فاقد پروانه بهره‌برداری باشد، طبق قانون مجازات مرتکبین قاچاق تعقیب خواهد شد...»

همچنین ماده ۱ قانون نحوه رسیدگی به تخلفات و مجازات فروشندگان لباس‌هایی که استفاده از آن‌ها درملأعام خلاف شرع است و یا عفت عمومی را جریحه‌دار می‌کند مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۲۸ مقرر داشته: «کسانی که عالماً لباس‌ها و نشانه‌هایی که علامت مشخصه گروه‌های ضد اسلام یا انقلاب است، تولید یا وارد کنند یا بفروشند یا درملأعام و انظار عمومی از آن‌ها استفاده نمایند، مجرم شناخته می‌شوند و البسه و اشیای مذکور در حکم قاچاق محسوب می‌شود». همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، قانون‌گذار اعمالی از قبیل تولید یا فروش یا استفاده از البسه خلاف شرع یا عفت عمومی درملأعام یا حمل و نقل هیزم و زغال حاصله از درختان در خارج از شهرها را در حکم قاچاق تلقی نموده درحالی‌که مطابق تعریف قانونی، قاچاق به عملی اطلاق می‌شود که متضمن وارد یا خارج ساختن کالا به کشور یا از کشور بدون رعایت تشریفات گمرکی باشد.

۵- عوامل مؤثر در ایجاد قاچاق

قاچاق کالا، اثرات نامطلوبی بر اقتصاد کشور می‌گذارد. عوارض ناشی از آن شامل ضرر به درآمدهای دولت، مختل نمودن بخش تولید و برهم زدن تعادل رقابتی در بازار است. بنابراین برای بررسی پدیده قاچاق، شناخت عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مؤثر در ایجاد قاچاق ضرورت دارد.

۱-۵- عوامل اقتصادی

۱-۱-۵- ممنوعیت‌ها و مقررات محدودکننده دولتی

این‌گونه ممنوعیت‌ها معمولاً با تصویب مجلس یا هیئت‌وزیران در قالب قانون یا آیین‌نامه برای بهبود تولید داخلی یا استفاده بهینه از ارز صورت می‌گیرد.

اگر تولید داخل مرغوب نبوده و عرضه آن ناکافی و قیمت نیز در مقایسه با مشابه خارجی بالا باشد، با حذف ممنوعیت می‌توانیم شاهد کاهش قاچاق باشیم. برخی از الزامات قانونی نیز گرچه صحیح و ضروری به نظر می‌رسد، اما می‌تواند انگیزه‌ای برای ورود غیرقانونی باشد. مانند رعایت استانداردهای اجباری، رعایت بهداشت، قرنطینه که تسهیل و کاهش آن‌ها، در کاهش قاچاق اثرگذار است. گرایش به قاچاق می‌تواند با عدم احساس امنیت اقتصادی قرین شود. این تصور معمولاً به خاطر مقررات پیچیده و دست و پاگیر دولت است.

علاوه بر آن هرگاه تقاضای داخلی یک کالا، فراوان‌تر از حد مجاز واردات آن کالا باشد، قاچاق صورت می‌گیرد. محدودیت واردات در برابر صادرات یا بدون انتقال ارز یا اعمال محدودیت به‌منظور حمایت از تولیدکنندگان داخلی در شمار محدودیت‌های تجاری و ارزی می‌باشد. (مقدم، ۱۳۸۵: ۳۹).

۲-۱-۵- بالا بودن نرخ تعرفه کالاهای مجاز

دولت در جهت تأمین سایر درآمدها، به تعیین نرخ تعرفه واردات کالا و اخذ سود بازرگانی و عوارض گمرکی می‌پردازد و این سیاست دولت، گاهی به‌منظور حمایت از صنایع داخلی و رقابت‌پذیر کردن تولیدات داخلی با کالاهای مشابه خارجی است. عده‌ای در جهت سوءاستفاده اقتصادی از شرایط ایجادشده در جامعه برآمده و مبادرت به واردات اقلامی که نرخ تعرفه بالا دارند می‌ورزند تا با ورود آن به‌صورت قاچاق و عدم پرداخت سود بازرگانی و عوارض گمرکی، قیمت تمام‌شده کالا را اقتصادی‌تر کرده و به بازار عرضه کنند. درآمد حاصل از این فعالیت غیرقانونی، موجب تشویق دیگران نیز می‌شود و به‌تدریج فراوانی کالای قاچاق، بازار تولید داخلی را به رکود می‌کشاند. (مقدم، همان منبع: ۴۴).

۳-۱-۵- وضعیت تولید داخل و خارج

برخی کالاهای خارجی که فاقد تولید مشابه داخلی است، اما بازار مصرف خوبی در کشور دارد، در شرایطی که مجوزی برای واردات آن صادر نشود، عمدتاً به صورت قاچاق وارد کشور می‌شود. برای کنترل قاچاق این گونه محصولات می‌توان به صورت محدود اجازه واردات داده یا در قالب موافقت‌نامه‌های دو یا چندجانبه با دیگر کشورها نیاز داخل مرتفع گردد. (دفتر برنامه‌ریزی و بهبود سیستم‌های گمرکی، ۱۳۷۷: ۴۳). بر اساس منحنی عرضه و تقاضا، کم بودن عرضه یک کالا در جامعه، افزایش قیمت آن را به دنبال دارد. عدم توجه به میزان نیاز داخل و کم شدن عرضه کالا به علت تولید داخلی پایین و ممنوعیت یا عدم کفایت ورود آن به کشور، قیمت کالا را بالا برده و زمینه قاچاق را فراهم می‌کند.

۴-۱-۵- اشتغال و بیکاری

بی‌گمان بیکاری یکی از مشکلات بزرگ جوامع امروزی است. بیکاری هزینه‌های زیادی را بر جامعه و دولت تحمیل می‌کند. علاوه بر این، قطع درآمد گروه بیکاران را به دنبال داشته، دارای تبعات اجتماعی بوده و می‌تواند موجب فسادهای اقتصادی از جمله گرایش به سمت قاچاق گردد. به عبارت دیگر، می‌توان این گونه بیان نمود که کاهش اشتغال در اقتصاد رسمی، موجب افزایش نرخ اشتغال در اقتصاد غیررسمی و قاچاق کالا می‌شود. از این رو نرخ بیکاری در اقتصاد رسمی، ارتباط مستقیمی با گسترش قاچاق کالا دارد. (بهرامی و قاسمی، ۱۳۸۵: ۱۷۸). علاوه بر این توزیع اشتغال نیز در بخش‌های مختلف اقتصادی کشور، متناسب با نیاز هر بخش نیست؛ به طوری که بررسی هر یک از بخش‌ها در اشتغال کشور، نشان می‌دهد که اولاً سهم شاغلان بخش کشاورزی در چند سال اخیر روند نزولی داشته و در پیش‌بینی‌های برنامه‌های بلندمدت، تداوم این روند به چشم می‌خورد. ثانیاً سهم بخش صنعت در طی دهه چهل و پنج تا پنجاه و پنج، روند صعودی داشته و در طول دهه پنجاه و پنج تا شصت و پنج، روند نزولی داشته و از سال شصت و پنج به بعد، روند صعودی را مجدداً از سر گرفته است. اما هرگز به میزان سال ۱۳۵۵ نرسیده است. ثالثاً سهم اشتغال در بخش خدمات، همواره روندی صعودی داشته و از سال ۱۳۶۵ به بعد، بالاترین سطح اشتغال مربوط به بخش

خدمات می‌باشد. (بهرامی و قاسمی، همان منبع: ۸۸). باید توجه داشت که متورم شدن بخش خدمات و اشتغال بیش از ظرفیت در این بخش، منجر به افزایش واسطه‌گری، افزایش قیمت‌ها، تورم و نهایتاً قاچاق کالا خواهد شد.

۵-۱-۵- پایین بودن هزینه‌های ریسک قاچاق

واضح است که هر قدر احتمال خطر برای قاچاق کالا کمتر باشد، قاچاقچی کمتر احساس خطر می‌کند و آسان‌تر می‌تواند اقدام به وارد نمودن کالای قاچاق به داخل کشور کند.

۵-۱-۶- وجود تقاضا

یکی از عوامل موثر در رشد قاچاق، زمینه تقاضای آن در سطح جامعه است. وجود تقاضا برای کالاهای قاچاق، می‌تواند علل مختلفی داشته باشد که شناخت آن‌ها ضروری می‌نماید.

کیفیت محصولات، خدمات پس از فروش، مارک و معروفیت کالا، زیبایی و تنوع کالاهای خارجی از جمله علل تمایل به کالاهای خارجی است. شواهد تجربی نشان می‌دهد که اکثر افراد، گرایش مثبت نسبت به مصرف کالاهای قاچاق دارند؛ گرایش مثبت، دال بر برآورد انتظارات افراد است. (حسینی و ساعی، ۱۳۸۸: ۹۶).

کیفیت کالا اهمیت بالایی برای بسیاری از مصرف‌کنندگان دارد و خریداران حاضر به پرداخت مبلغ بالا برای تهیه کالاهای خارجی باکیفیت می‌شوند. از سوی دیگر، از آنجاکه انسان موجودی تنوع‌طلب است، تنوع مدل‌ها و ابتکارات جدید در تولید کالاهای خارجی، سبب گرایش مردم به تهیه این کالاها می‌شود. بررسی شکل ظاهری، رنگ‌آمیزی و به‌طور کلی طراحی محصولات و کالاهای تولیدشده در ایران، نشان می‌دهد که در این زمینه شرکت‌های تولیدکننده تلاش قابل توجهی نداشته‌اند و بخش طراحی صنعتی از تحرک و پیشرفت قابل توجهی برخوردار نبوده است. از این رو ضرورت دارد که نیروهای متخصص و کارآزموده‌ای برای رفع نیاز در این زمینه تربیت و پرورش یابند.

۵-۱-۷- پول‌شویی

واژه پول شویی به معنای تطهیر پول‌های حاصل از درآمد نامشروع می‌باشد. به عبارت دیگر، به مجموعه عملیاتی اطلاق می‌شود که اشخاص حقیقی طی این فرآیند، سعی دارند پول‌هایی را که دارای سرمنشأ غیرقانونی هستند، قانونی جلوه دهند و این پول‌ها را وارد نظام بانکی نموده و با تبدیل آن به ارز، از کشور خارج نمایند. (بهرامی و قاسمی، همان منبع: ۱۰۵). علاوه بر تنوع فعالیت‌های غیرقانونی و حجم وسیع پول‌های کثیف و غیرقانونی حاصل از این‌گونه فعالیت‌ها و تطهیر این پول‌ها در اقتصاد کشورها، امروزه ابعاد وجود مافیای در کل فعالیت‌های زیرزمینی، اقتصاد کشورها را تحت تأثیر قرار داده است. کشور ما نیز به علت موقعیت خاص جغرافیایی وضعیت نامناسب اقتصاد داخلی‌اش، به یک هدف مناسب برای تهاجم باندهای مافیایی برای تطهیر پول‌های کثیف و همچنین ترانزیت مواد مخدر تبدیل شده است. بنابراین از آنجا که بخش غیررسمی، قسمت عظیمی از اقتصاد ایران را تشکیل می‌دهد، مکانیسمی را که باندهای مافیایی در کشور ما به کار می‌برند، به این صورت است که پول‌های حاصل از فروش مواد مخدر را در خارج از کشور تبدیل به کالا می‌کنند و این کالا را در ایران به صورت امانی در اختیار قاچاقچیان می‌گذارند و از طریق صندوق‌ها و مؤسسات اعتباری و به‌دوراز نظارت بانک مرکزی، پول حاصل از فروش کالاهای قاچاق را وارد نظام بانکی کشور می‌کنند. (بهرامی و قاسمی، همان منبع: ۱۴۶).

۸-۱-۵- عدم نظارت بر بعضی از مناطق

از آنجا که بودجه و منابع مالی کافی برای ایجاد زیرساخت‌های عمرانی و تولیدی مناطق آزاد از ابتدا پیش‌بینی نشده بود، برخی از این مناطق برای خود اتکایی، به وارد کردن کالا از خارج و انتقال آن از نقاط مختلف به داخل کشور مبادرت می‌نمودند و گمرک را هم زیر نظر داشتند. نظارت بر واردات کالاهای خارجی بر عهده سازمانی گذاشته شده بود که از افزایش واردات کالا سود می‌برد. به همین علت کنترل ورود کالای قاچاق را مشکل کرده بود؛ چراکه از نظر قانون، ورود کالا به مناطق آزاد، محدودیتی ندارد. (وطن پور، ۱۳۸۵: ۱۷۳).

۹-۱-۵- عدم وجود مکان ثابت

معمولاً هر شغلی به فعالیت منظم، مکان و سرمایه مشخص نیاز دارد؛ اما این لوازم در موضوع

قاچاق چندان ضرورتی ندارد و افراد، بدون نیاز به امکانات اولیه قادر به شروع قاچاق خواهند بود. توانایی پیاده‌روی در مرزهای خشکی یا همراهی با شناورهای دریایی حداقل ملزومات برای شروع این کار است؛ زیرا برخی قاچاقچیان بدون سرمایه، در ابتدا تنها واسطه، حامل یا مبادله کننده و مزدبگیر بوده‌اند، اما کم‌کم سرمایه‌ای کسب نموده و مستقل شده‌اند. از سوی دیگر با صرف چند ساعت وقت، امکان خریدوفروش کالا به‌آسانی میسر است. به‌طور مثال در شهرهای جنوبی کشور، ظرف چند ساعت می‌توان از کشورهای حوزه خلیج فارس یا حتی نزدیک‌تر (مناطق آزاد) کالایی را خریداری و به‌صورت قاچاق وارد کشور نمود. (وطن پور، همان منبع: ۸۹).

۱۰-۱-۵- اعطای یارانه‌های بالا به برخی از کالاها

یکی از علل گرایش به قاچاق، اعطای یارانه بالا به برخی از کالاها مانند حامل‌های انرژی، آرد، دارو... و در نتیجه تفاوت فاحش قیمت این کالاها با قیمتشان در کشورهای همسایه است. این امر قاچاقچیان و حتی افراد عادی را ترغیب به خروج چنین کالاهایی برای تأمین نیازشان می‌کند. امکانات ریالی ما به‌جای صرف شدن در سرمایه‌گذاری صنایع داخلی و ایجاد شغل، صرف یارانه‌های همگانی می‌شود که این کار، مخالف عدالت اجتماعی است و باید به‌طریق حذف شود.

۱۱-۱-۵- عدم کنترل مبدأ تأمین کالا در بنگاه‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی

در بیشتر کشورهای جهان، فروش اجناس قاچاق در هر مکانی ممنوع و با فعالان این امر در هر مرحله، برخورد شدید صورت می‌پذیرد. بر این اساس فروش و عرضه کالاهای واردشده به‌صورت قاچاق، بسیار سخت و دشوار می‌باشد. بنابراین در بیشتر کشورها، فروش کالاهایی که به‌صورت غیرقانونی وارد کشورشان شده، تنها در مناطق خاصی به‌دوراز چشم مأموران و به‌صورت کاملاً پنهانی و با هزینه بالا انجام می‌گیرد. (چراغی و حیدری، ۱۳۸۸: ۱۴۶).

برعکس در ایران تعداد بسیار زیادی از واحدهای صنفی سنتی در تمام مناطق کشور به‌راحتی و بدون کمترین نگرانی، انواع کالاهای واردشده به‌صورت قاچاق را عرضه می‌کنند و متأسفانه کنترل و نظارت خوبی در این زمینه صورت نمی‌گیرد.

۱۲-۱-۵- نوسانات نقدینگی در ایران و اثر آن بر قاچاق

ساختار مالی دولت به گونه‌ای است که اقتصاد ایران، هر ساله با افزایش نقدینگی همراه بوده که بدیهی‌ترین پیامد آن، رشد شاخص قیمت‌ها و به عبارتی تورم است. این وضعیت طی دو دهه اول انقلاب شکوهمند اسلامی که محدودیت‌های ارزی شدیدی اعمال می‌شده و عملاً نرخ ارز در بازار آزاد، همگام با شاخص قیمت‌ها افزایش می‌یافته، از حیث نقدینگی و تورم از یک سو ثبات نسبی نرخ ارز از سوی دیگر، موجب شده که قیمت کالاهای قابل مبادله به غیر قابل مبادله، به نفع کالاهای وارداتی و به زیان کالاهای تولید داخل تغییر یابد. این موضوع جدا از وارد کردن ضربه به منابع داخلی، موجب شده حاشیه سود واردکنندگان (چه رسمی و چه غیررسمی و از محل قاچاق) افزایش یابد.

۱۳-۱-۵- وضعیت اقتصادی و تجاری همسایگان

وضعیت نابسامان تجارت خارجی برخی از کشورهای همسایه و عدم دست‌یابی آنان به نظام بازرگانی منسجم را می‌توان یکی از عوامل قاچاق دانست. عشایر پاکستان بر بسیاری از نقاط مرزی مشترک خود با ایران نفوذ دارند و دولت محلی به دلیل اشتراکات زبانی و مذهبی با بلوچستان ایران، قادر به اعمال کنترل چندانی روی واردات و صادرات نیست. مردم افغانستان به دلیل فقر و گرسنگی، به قاچاق مواد مخدر، چای و دیگر کالاها مبادرت می‌ورزند. همچنین مشکلات اقتصادی مرزنیسان ایران و ترکیه، آنان را به ارتکاب قاچاق سوخت، آرد و... کشانده است.

۱۴-۱-۵- فرهنگ گریز از پرداخت مالیات

از مهم‌ترین عوامل قاچاق کالا، می‌توان فرار از پرداخت مالیات و حقوق و عوارض گمرکی را نام برد که متأسفانه در بیشتر اقشار جامعه، تقدّم منافع شخصی بر منافع اجتماعی، به یک فرهنگ تبدیل شده است.

۱۵-۱-۵- اعلام لیست کالاهای ممنوع

فهرست برخی از اقلام که صادرات و واردات آن‌ها ممنوع بوده یا تابعی از مجوزهای خاص و انحصاری است، انگیزه بیشتری را برای فعالیت غیررسمی و قاچاق ایجاد می‌کند. هرچه تعداد اقلام این فهرست بیشتر باشد، به انگیزه فعالیت غیررسمی و قاچاق در زمینه این‌گونه اقلام افزوده می‌شود. از طرفی هرچه واردات و صادرات این اقلام منحصراً در اختیار دولت یا عده‌ای خاص باشد، برای سایرین انگیزه قاچاق در این زمینه بیشتر خواهد شد.

۱۶-۱-۵- مشکلات مربوط به امنیت اقتصادی

عوامل محدودیت و مشکلات اقتصادی ایران که امنیت اقتصادی را به خطر انداخته و قاچاق کالا را رونق داده، به شرح ذیل است:

الف) توسعه‌نیافتگی اقتصادی: در صورت توسعه‌نیافتگی اقتصادی در رقابت‌های جهانی، قدرت‌های بزرگ، کشورهای کوچک را می‌بلعند، از صحنه خارج می‌کنند و تمام فرصت‌ها به تهدید تبدیل می‌شود.

ب) تک‌محصولی بودن اقتصاد ایران: بیش از هفتاد درصد اقتصاد ایران، متکی بر درآمدهای نفتی است و این یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده امنیت اقتصادی ایران است و نوسانات قیمتی آن، هرساله خسارات فراوانی بر امنیت و ثبات اقتصادی کشور وارد می‌کند.

ج) وجود تناقض در اقتصاد ایران: رشد نامتوازن بخش‌های مختلف در اقتصاد ایران و توسعه یک بخش به ازای عقب‌ماندگی و افول سایر بخش‌ها، اقتصاد کشور را با تهدید جدی مواجه نموده است.

د) انحصار دولتی: مالکیت اغلب شرکت‌ها و کارخانه‌های ما در اختیار دولت است که این امر، امکان رقابت‌های اقتصادی در کشور را کم می‌کند.

۲-۵- عوامل فرهنگی و اجتماعی

یکی از عوامل گرایش به قاچاق، عوامل فرهنگی - اعتقادی و فرهنگ مصرف‌کالاست؛

سیاست کیفری جمهوری اسلامی ایران پیرامون قاچاق کالا و علل و تأثیرات این جرم از منظر امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی -۱۲۳

به طوری که وجود کالاهای یک بازار، می تواند تأثیر به سزایی در هدایت سلیقه های مردم و گرویدن آنها به مصرف کالاهای داخلی داشته باشد.

۱-۲-۵- اعتقاد به برتری کالاهای خارجی

این تصور که کالاهای خارجی از نظر کیفیت، دارای برتری نسبت به کالاهای داخلی است، در اذهان مردم رخنه کرده؛ تا جایی که بسیاری از تولیدکنندگان داخلی برای فروش بهتر تولیدات خود، از مارکها و نشانه های خارجی استفاده می کنند. تنوع شکل، طرح و رنگ جذاب کالاهای خارجی نیز در گرایش مردم به این کالاها موثر است. شرکت های بین المللی نیز با استفاده از ابزار رسانه، سعی دارند فرهنگ استفاده از کالاهای خود را به بازارهای هدف تحمیل کنند.

۲-۲-۵- از بین رفتن قبح پدیده قاچاق کالا در جامعه

معمولاً انجام یک کار غیرقانونی، همراه با قبح و انزجار عمومی است و همین امر، در کاهش جرم موثر است. اما باینکه قاچاق، یک جرم محسوب می شود و مجرمین آنها قاچاقچیان هستند، در کشور ما از سوی افکار عمومی و مردم چندان مورد مذمت و سرزنش قرار نمی گیرند و حتی در برخی استانها و در نزد عده ای از ساکنان شهرهای مرزی، قاچاقچیان کالا، افرادی سرشناس و معتبر تلقی می شوند. علت این نگرش در کثرت وقوع این جرم، سازگاری فرهنگی مرزنشینان با قاچاق کالا و پذیرش فعالیت قاچاق کالا به عنوان یک شغل نزد افکار عمومی ساکنان مرزی است.

۳-۲-۵- تبلیغات

حجم وسیع تبلیغات در رسانه های داخلی و ماهواره ها، سبب شده بازار قاچاق کالا از رشد چشم گیری برخوردار گردد. علاوه بر آن، اینترنت و تبلیغات آنها و روحیه تنوع طلبی به خصوص در قشر جوان، سبب شده مصرف کننده هرروز با کالاهای خوش ظاهر و تازه ای آشنا شود.

از جمله عوامل موثر دیگر می توان به روحیه تجمل گرایی، اشرافی گری، وجود فرهنگ فرار مالیاتی و عدم پرداخت عوارض دولتی در کشور نام برد که از مهم ترین عوامل فرهنگی قاچاق کالا

به شمار می‌رود. (وطن‌پور، همان منبع: ۱۴۳).

۲-۵- عوامل سیاسی

۱-۳-۵- قاچاق دولتی

تلفیق قاچاق دولتی با قدرت سیاسی به‌خصوص در نوع دیکتاتوری آن، زمینه‌ساز فعالیت‌های غیررسمی است و به سیاست‌مداران و دیگر ممتازان و منتقدان جامعه امکان می‌دهد از نفوذ سیاسی، نظامی، اقتصادی یا حزبی خود سوءاستفاده کنند.

۲-۳-۵- خصومت و تحریم‌های اقتصادی

دشمنی و انواع تحریم‌های اقتصادی که عمدتاً از سوی آمریکا و سایر هم‌پیمانان آن‌ها بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی بر کشور تحمیل شده، از یک‌طرف و جنگ‌های طولانی مدت با عراق و مقابله با اشاعه انقلاب اسلامی در جهان از سوی دیگر، موجب شده تا درآمد کشور در جهت مقابله با تحریم‌ها و تأمین هزینه‌های جنگ از بین برود. همین امر موجب عدم توسعه کشور می‌شود. از طرفی در کنار مسائل فوق، محدودیت‌های ناشی از سوء مدیریت و انحصارها موجب شد که صنایع کشور همگام با پیشرفت روزافزون دنیا، توسعه نیابد و در نتیجه مصرف‌کنندگان نیز با مقایسه کالای مشابه خارجی که با کیفیت بهتر و قیمت کمتر عرضه می‌شود، دست به قاچاق کالا بزنند.

۳-۳-۵- عدم وجود دولت‌های مقتدر در همسایگی ایران

هم‌جوار بودن ایران با کشورهایی که از ثبات سیاسی برخوردار نیستند و از لحاظ اقتصادی ضعیف به شمار می‌روند و نسبت به مسئله قاچاق کالا ضمانت اجرای قدرتمندی ندارند، موجب شده که قاچاق گسترش یابد.

۶- آثار و تبعات قاچاق در جوامع

قاچاق، آثار و تبعات گوناگونی در جامعه دارد؛ اختلال در نظام اقتصادی کشور، ایجاد مشاغل کاذب، آثار سوء فرهنگی، اجتماعی و سیاسی از جمله این آثار است. با شناخت تبعات قاچاق، بهتر می‌توان برای مبارزه با آن برنامه‌ریزی نمود که در ذیل نمونه‌هایی از آن را ذکر می‌کنیم.

۶-۱- آثار مربوط به امنیت اقتصادی

۶-۱-۱ اختلال در سیاست‌های اقتصادی

مجموعه اقدامات دولت که برای دستیابی به اهداف اقتصادی انجام می‌گیرد مانند اشتغال، میزان درآمد دولت، تثبیت قیمت‌ها و رونق بخشیدن به تولید داخلی را سیاست‌های اقتصادی دولت می‌گویند. از آنجاکه در قاچاق کالا برخلاف تجارت رسمی، نوع و میزان کالا مشخص نیست، همواره برنامه‌ریزی‌های تولیدی و سیاست‌های تجاری دولت با ریسک همراه است. قاچاق وارداتی مانع از کنترل بهینه دولت بر مجموع هزینه‌های وارداتی و اختصاص ارز موجود به واردات کالاهای ضروری که نقش بیشتری در رونق اقتصادی دارد می‌شود. قاچاقچی، منابع عمومی را نادیده می‌گیرد و همواره به منافع شخصی خود توجه دارد.

پیامد دیگر قاچاق در اقتصاد، افزایش نرخ ارز در بازار آزاد به علت افزایش تقاضای آن جهت واردات غیرقانونی کالا است. بخش مهمی از توان ارزش ریال در برابر ارز در بازار غیررسمی، وابسته به قاچاق است. بازرگانی غیرقانونی، به پول رسمی کشور فشار آورده و اثرات تورمی به دنبال دارد. بنابراین برنامه‌های دولت در این زمینه مخدوش و فاقد نتیجه مطلوب می‌گردد.

۶-۱-۲ افزایش فقر

فقر و ناامنی اجتماعی از دیرباز با شرایط اقتصادی رابطه مستقیمی داشته و مطالعه فساد و بزهکاری در فضای نامناسب اقتصادی، همواره موردعلاقه محققین قرار گرفته است. مشکلات اقتصادی و فقر حاصل از آن، عاملی مسئله‌ساز برای قربانیان و مسئولان شده است. در مطالعات جرم‌شناسی، فقر از شاخص‌های مهم بحران اقتصادی است که با گذشت زمان، برای نظم اقتصادی

و اجتماعی یک کشور خطرآفرین می‌باشد.

قاچاق کالا، شرایط توزیع درآمدها و ثروت‌های اجتماعی را به هم می‌ریزد. رسیدن طبقه قاچاقچی به ثروت‌های هنگفت، روند فقیرتر شدن طبقات پایین جامعه را سرعت می‌بخشد؛ چراکه با افزایش تقاضای کاذب و فشارهای تورمی، سطح رفاه اجتماعی پایین آمده و فاصله طبقاتی زیاد می‌شود.

۳-۱-۶- ایجاد اختلال و رکود در بخش تولید و کاهش فرصت‌های شغلی

حقوق گمرکی و سود بازرگانی باهدف حمایت از تولیدات داخلی تعیین می‌شود و دولت با اعمال تعرفه بر ورود یک سری از کالاها، اقدام به حمایت از تولید داخلی می‌کند که قاچاق، رسیدن به این هدف را مشکل‌ساز می‌نماید؛ بسیاری از تولیدکنندگان هم از امر قاچاق متضرر می‌گردند. ورود کالای قاچاق، تقریباً یک میلیون فرصت شغلی را از بین برده و تولیدات داخلی کشور، امروزه تحت تأثیر ورود کالاهای پاکستانی، هندی و چینی قرار گرفته است.

قاچاق کالا علاوه بر این، موجب منحرف شدن مسیر سرمایه‌گذاری نیز می‌شود. درواقع قاچاق کالا، فرصت‌های سرمایه‌گذاری را برای ایجاد اشتغال مولد و موثر در رشد تولید ناخالص داخلی از بین می‌برد؛ چراکه قاچاق کالا در مدت‌زمان کوتاه، سودی را نصیب سرمایه‌گذاران می‌کند که میزان سود حاصل از این‌گونه سرمایه‌گذاری با میزان سود حاصل از سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مولد، تفاوت چشم‌گیری خواهد داشت. بنابراین قاچاق کالا در مسیر رشد کشور، ایجاد انحراف نموده و رشد فعالیت‌های اقتصادی را کندتر می‌کند.

۲-۶- آثار مربوط به امنیت اجتماعی و فرهنگی

۱-۲-۶- قاچاق و تهاجم فرهنگی

یکی از مهم‌ترین ابعاد منفی قاچاق، ورود کالاهای غیرمجاز و مغایر با اصول و ارزش‌های حاکم بر جامعه است. چراکه عاملان قاچاق، صرفاً به فکر سودآوری فعالیت خود بوده و توجهی به سایر عوامل از جمله مسائل فرهنگی و ارزشی ندارند. اصولاً به دلیل نبود کنترل بر روی کالاهای

قاچاق، یکی از بهترین راهکارهای نفوذ به داخل کشور به جهت تهاجم فرهنگی، مقوله قاچاق است. اگرچه در کشور ما برای مقابله با ازمهم‌گسیختگی فرهنگی، حفظ وحدت ملی، پاسداری از ارزش‌های اخلاقی و... در مبادی قانونی ورود و خروج کالاها، نظارت دقیقی بر روی کالاها و محصولات فرهنگی وارداتی اعمال می‌گردد؛ اما باین حال، این محصولات از طریق مبادی غیررسمی و به صورت قاچاق به کشور وارد می‌شوند.

از جمله محصولات فرهنگی که به صورت قاچاق وارد کشور می‌شود، می‌توان به دستگاه‌های دریافت از ماهواره، محصولات صوتی، تصویری و مجلات ضد اخلاقی اشاره نمود.

۲-۲-۶- افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی

قاچاق، زیرساخت‌های فکری و فرهنگی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و می‌تواند ارزش‌های اخلاقی و مذهبی را دستخوش تعارض نماید. زیرا نادیده گرفتن این ارزش‌ها، شرط اولیه ورود به صحنه قاچاق است. به‌عنوان مثال اهمیت ندادن به مرز حلال و حرام در کسب درآمد یا افزایش پدیده‌های ناهنجاری چون جعل و تزویر در اسناد و کالاها، تردهای غیرمجاز مرزی و تخلفات صنفی از این قبیل است.

۳-۲-۶- آثار سوء بهداشتی

به دلیل غیرقابل کنترل بودن کالاها و وارداتی قاچاق و عدم امکان نظارت بهداشتی و انطباق با استانداردهای رسمی، سلامت مصرف‌کنندگان این کالاها در خطر است. متأسفانه محصولات غذایی، آرایشی و بهداشتی، جزء کالاهایی هستند که به حدّ زیاد و به‌طور غیرقانونی وارد کشور می‌شوند و نبود استاندارد مشخص برای این کالاها به‌خصوص کالاهای بهداشتی و آرایشی، موجب شده است این کالاها در سطح جامعه به‌طور گسترده‌ای خرید و فروش شوند.

داروهای گران‌قیمت، کمیاب و خارج از فهرست دارویی کشور که برای جبران نیاز بیماران خاص و از بین مراکز غیر صلاحیت‌دار یا دلالان دارو به دست می‌آید، گاهی جان استفاده‌کنندگان

را در معرض خطر قرار می‌دهد. یکی دیگر از محصولاتی که ورود قاچاق آن، موجب ضایعات بهداشتی در جامعه شده است، لوازم صوتی و تصویری به‌خصوص نمایشگرهای رایانه‌ای غیراستاندارد می‌باشد. درواقع این وسایل موجب افزایش بیماری و عارضه‌های متعدّد چشمی در سطح جامعه خواهند شد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

قاچاق کالا پدیده‌ای فراگیر در سطوح مختلف داخلی و بین‌المللی می‌باشد که آثار و پیامدهای سوء و زیان‌بار عدیده‌ای را به‌ویژه برای امنیت اقتصادی کشورها به همراه دارد. مخاطرات و زیان‌های این ناهنجاری در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، اندیشمندان و حقوق‌دانان را بر آن داشته تا در این رابطه چاره‌اندیشی نموده و تمهیداتی را اتخاذ نمایند. در این میان با تدبیر واکاوی در مجموعه قوانین داخلی درمی‌یابیم که نظام عدالت کیفری کشورمان در رابطه مبارزه با پدیده قاچاق کالا، ناقص و نارسا بوده و کاستی‌ها و معایب عدیده‌ای را به همراه دارد. شایسته است مسئولین و نهادهای ذی‌ربط، با بهره‌گیری از آموزه‌های نوین حقوق کیفری و یافته‌های مکاتب جدید حقوق جزا و هم‌چنین با الگو گرفتن از قوانین کشورهای مترقی و پیشرفته، در این زمینه تمهیدات و راهکارهایی را اتخاذ نموده و در جهت مبارزه با قاچاق کالا به‌کارگیرند. بر این اساس و در راستای تدوین قوانین منسجم و مطلوب، راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌گردد:

۱- تدوین قوانین جامع و کامل در زمینه مبارزه با قاچاق کالا با بهره‌گیری از نظریات کارشناسان، متخصصان و آخرین دستاوردهای علمی در این زمینه؛

۲- اصلاح قوانین فعلی متناسب با نیازمندی‌های موجود در سطح جامعه؛

۳- نگرش ویژه نسبت به رویکرد پیشگیری از جرائم در این حوزه؛

۴- تناسب بین جرم و مجازات و هم‌چنین متمرکز و منسجم نمودن قوانین مربوط به قاچاق

کالا؛

سیاست کیفری جمهوری اسلامی ایران پیرامون قاچاق کالا و علل و تأثیرات این جرم از منظر امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی — ۱۲۹

۵- اجرای قاطعانه راهبردهای پیش‌بینی‌شده در خصوص این‌گونه جرائم و توجه به قاطعیت و حتمیت اجرای این-گونه کیفرها؛

۶- توجه به تشکیل دادسراها و دادگاه‌های تخصصی به‌ویژه در مناطقی که از مشکلات بیشتری در رابطه با قاچاق کالا رنج می‌برند؛

۷- آموزش قضات و ضابطان متخصص در این زمینه؛

۸- بهره‌مندی از حداکثر ظرفیت و توان نهادها و سازمان‌های غیردولتی به‌ویژه در زمینه پیشگیری، کشف و اعلان این جرائم؛

۹- افزایش اطلاع‌رسانی جمعی و بالا بردن سطح دانش و آگاهی مردم جامعه.

منابع

- ۱- آقازاده، علی‌رضا (۱۳۸۴)، بررسی تحلیلی و کاربردی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا، چاپ اول، تهران: انتشارات آریان.
- ۲- اجتهادی، سید عبدالمجید (۱۳۷۹)، سیر تاریخی و تقنینی قاچاق کالا و ارز، مجله ترجمان حسبه، شماره-۱ اول.
- ۳- احمدی، عبدالله (۱۳۸۵)، جرم قاچاق، چاپ سوم، تهران: انتشارات میزان.
- ۴- احمدی، عبدالله (۱۳۸۴)، دانشنامه حقوقی امور گمرکی، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- ۵- بنایی، رضا (۱۳۸۴)، آشنایی با مقررات گمرکی و ترخیص کالا، چاپ ششم، تهران: شرکت چاپ و نشر.
- ۶- بهرامی، محسن و قاسمی، بهروز (۱۳۸۵)، آسیب‌شناسی قاچاق کالا در ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات فارابی.
- ۷- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱)، ترمینولوژی حقوق، چاپ هفتم، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- ۸- جوان، محمدتقی (۱۳۵۱)، قاچاق و تخلفات گمرکی، تهران: انتشارات دریا.
- ۹- چراغی، داوود و حیدری، خلیل (۱۳۸۸)، بررسی مکانیسم گردش کالا و نقش آن در کاهش قاچاق کالا، مجموعه مقالات همایش انضباط، امنیت اقتصادی و پروژه قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.
- ۱۰- حاجی نژاد، علی (۱۳۷۸)، علل و عوامل نیروهای دست‌اندرکار قاچاق کالا در استان سیستان و بلوچستان، سومین همایش ملی بررسی پدیده قاچاق کالا و راه‌های پیشگیری از آن، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۱- حسینی، سید حسن و ساعی، علی (۱۳۸۸)، علل گرایش به مصرف کالاهای خارجی، تهران: ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.
- ۱۲- دفتر برنامه‌ریزی و بهبود سیستم‌های گمرکی (۱۳۷۷)، بررسی علل توسعه قاچاق و خط‌مشی‌های کاهش و کنترل آن، تهران: معاونت طرح و برنامه گمرک.

سیاست کیفری جمهوری اسلامی ایران پیرامون قاچاق کالا و علل و تأثیرات این جرم از منظر امنیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی - ۱۳۱

- ۱۳- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۱۹)، لغت‌نامه، زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی، چاپ هشتم، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۱۴- عمید، حسن (۱۳۶۸)، فرهنگ عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۵- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۰)، محشای قانون مجازات اسلامی، چاپ چهاردهم، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- ۱۶- مشیری، مهشید (۱۳۷۴)، نخستین فرهنگ زبان فارسی، تهران: انتشارات سروش.
- ۱۷- معین، محمد (۱۳۸۲)، فرهنگ معین، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۸- مقدم، اکبر (۱۳۸۵)، کالبدشکافی پدیده قاچاق کالا در کشور، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع).
- ۱۹- میراحمدیان، روح‌الله (۱۳۸۸)، سیاست تقنینی ایران در مبارزه با قاچاق کالا، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق، دانشگاه تهران.
- ۲۰- نور بهاء، رضا (۱۳۸۸)، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ بیست و هشتم، تهران: انتشارات دادآفرین.
- ۲۱- نوری یوشانلوئی، جعفر (۱۳۸۴) مجموعه قوانین و مقررات مربوط به جرائم قاچاق کالا و ارز، چاپ دوم، تهران: انتشارات میزان.
- ۲۲- وطن پور، علی‌رضا (۱۳۸۵)، قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق، دانشگاه امام حسین (ع).
- ۲۳- یکتایی، مجید (بی‌تا)، تاریخ گمرک ایران و سازمان بندرها و کشتی‌رانی، تهران: انتشارات سریر.